

Sayat Nova haqqında həqiqətlər

(Aşıq, azərbaycanlı və müsəlman Şeyx Sayat Novaya - Harut Seyidə qarşı 200 ildən artıq davam edən erməni terroru)

Ermənistan hakim dairələri Sovet imperiyasının dağılması ərəfəsində fürsətdən istifadə edib öz havadarlarının köməyi ilə bütün azərbaycanlıları qədim ata yurdundan silah gücünə qovub çıxarmağa, Dağlıq Qarabağı zəbt etməyə hazırlaşmağa başladılar. Bir vaxtda Azərbaycanda bu fəlakətin qarşısı alınmadı. Bakıda Azadlıq meydanında hər gün etiraz mitinqi keçirən xalqın səsi eşidilmədi.

O zaman Azərbaycan MK rəhbərliyi Qarabağa Azərbaycan-erməni dostluğu haqqında söhbət aparmağa müəzirlər göndərirdi.

Mənə də xüsusi tapşırıqla Sayat Novanın şeirlər toplusunu, Azərbaycan, gürcü və erməni dilində əlyazması olan “Dəftər”ini ön sözlə nəfis şəkildə tərtib və nəşr etdirmək tapşırılmışdı. Biz dost rolunda çıxış etməklə “donuzu darıdan çıxarmaq niyyətində idik”.

Cənubi Qafqazda Sayat Nova xalqlar dostluğunun nəğməkarı kimi təbliğ olunurdu. Onun yaradıcılığı ilə yaxından tanışlıq məndə qəti bir fikir oyatmışdı ki, əgər Sayat Nova ermənidirsə, “Dəftər”indəki şeirlər onun orijinal əsəri ola bilməzdi. Bu, olsa-olsa Azərbaycan və gürcü dillərini bilən bir erməni aşığının öz repertuarı üçün Cənubi Qafqaz xalqlarının bədii ədəbiyyatından seçmələri öz “Dəftər”inə köçürməsi ola bilərdi. Orta əsr Azərbaycan poeziyasına dərinləndən bələd olan bir mütəxəssis axtarırdım ki, tədqiqat aparıb “Dəftər”dəki şeirlərin müəlliflərini müəyyən edərsin. Onda məlum olardı ki, bu şeirlər ayrı-ayrı şairlərə məxsusdur. Mən uzun illər bu barədə düşünürdüm.

Sayat Əmirzadənin “Respublika” qəzeti redaksiyasına təqdim etdiyi tədqiqat əsəri mənim heyrətimə səbəb oldu. Sən demə, Sayat Nova azərbaycanlı imiş.

İstedadlı tədqiqatçı alim S.Əmirzadə həmkarı Sara Sərablı ilə Sayat Novanın külliyyatını dərinləndirən araşdırmaqla təkzib edilməyən tutarlı dəlillərlə iki yüz ildən artıq sirrini özündə gizlədən, erməni mənəvi terrorunu ifşa edən qeyri-adi problemi - açılması mübham duyğunu açmışlar. Onlar faktlarla Sayat Novanın kimliyini sübut etmişlər.

Necə deyərlər, dərəni xəlvət görəndə erməni alimləri tülküsayığı özlərinə irsən xas olan xəyanət yolu ilə Cənubi Qafqazda millətlər arasında üç dildə çalib-çağıran nəğməkarın erməni əsilli olmasını təbliğ etməklə özünükləşdirə bilməmişlər. Mənəvi terror erməniliyin hiylə və qədarlıqla reallaşdırdığı yaşam həyat tərzidir.

Müəlliflər S.Əmirzadə və Sara Sərablının birgə elmi axtarışları nəticəsində orta əsrlərin dumanında dolaşıqlığa düşən sayatnovaşünaslığa tam aydınlıq gətirilmişdir.

Gürcüstanın “Kvira” İnformasiya Agentliyində və “Respublika Qruziya” qəzetində görkəmli alim Bondo Arveladze elmi ictimaiyyətə ünvanladığı məqaləsində Tbilisidə rus dilində “Merani” nəşriyyatının 2017-ci ildə nəşr etdiyi “Sayat Nova: Mən dostumun hicr ilə oyan-dım” monoqrafiyasında yüz əlli ildən çox erməni əsirliyində olan Sayat Nova və onun poetik irsi haqqında gizlədilmiş, təhrif olunmuş həqiqətin aşkara çıxarılmasından söhbət açır.

“Respublika” qəzeti redaksiyası böyük zəhmət və ciddi axtarışların nəticəsində Sayat Nova haqqında həqiqəti “kəşf” edən müəlliflərin dəyərli əsərinin məzmununu ehtiva edən, dolğun təsəvvür yaradan açıqlaması ilə oxucuları tanış etməyi vacib bilir.

Teymur ƏHMƏDOV.

yağdan imtina etməlidir.

Qoyun əti surətinin təhlilində Qurban bayramı günündə müsəlman adətində müvafiq olaraq, ona xüsusi diqqət ayrılmışdır.

Və burada təbii bir sual ortaya çıxır: Niyə Sayat Nova monastırda olarkən iki dini parlaq surətdə təcəssüm etdirən erməni və müsəlman yeməklərini rəqib kimi təqdim edir? Cavab sadədir: Şair bu alleqorik surətlərin əməli, davranış və gətirdiyi dəlillərin köməyiylə, ilk növbədə ermənilərin nümayəndəsi olduqları məzhəbdən mənəvi-dini uzaqlıqda olduğunu göstərməyə çalışmışdır. Ona görə erməni tədqiqatçıları şeirdən sü-kutla yan keçərək bunun “elə bir qiymət kəsb etmədiyini” bəhanə gətirirlər.

Yeməklərin dadını mənəvi sferaya yönləndirən şair deyir ki, maxuxda yalnız su var, ruh, yəni həyat, enerji yoxdur: *camda su kimisən. Qoyun ətində isə, ruh, ürək, can, bədən, qan, qüvvət*

var.

“*Hələ plovun da mənəm ləzzəti!*” - söyləyir qoyun əti. Qeyd edək ki, plov düyüdən hazırlanır və buna müsəlman folklorunda “nəciqlərin yeməyi deyirlər. Bu artıq həzdir”.

Cavabında *maxux qoyun ətini* məzəmmət edir: “Pəhrizlər pozursan, evlər yıxırsan”. *Maxuxun diliylə* “ev yıxmaqdan” elə-belə danışılır. Bu məzəmmətlərin əsl səbəbi evli qadının ədəbsiz-cəsinə izlənməsidir: yalnız kişinin bu hərəkəti özge ailəsinə ləkələyə, dağıda bilər. Bu qınaq üsulundan istifadə edərək Sayat Nova göstərir ki, əslində belə hərəkətlər olmamışdır və uydurulmuş məhəbbət barədə söz-söhbətin yayılmasının səbəbkarı maxuxdur. Burada şair onun saraydan qovulmasının səbəblərindən birinə eyham vurur.

Qoyun ətinin ünvanına söyləyən “Pəhrizlər pozursan” qınağına gəldikdə isə bu da yersiz görünür. Müsəlman dini başçıların mōminlərinin şəriət qanunlarına - oruca riayət edilməsinə ciddi nəzarət etdiklərini bilən maxux, görünür qoyun ətinin dini qaydaları pozduğu barədə şayiələr yayırmış. Buna cavab olaraq qoyun əti maxuxu boşboğaz və qarayaxan, özünü isə Allahın günahkarlara göndərdiyi cəza adlandırır.

Öz növbəsində, maxux təhdid edərək cavab verir: Mən Məhşər qapısının *qarovulçusuyam*. Cavabında *qoyun əti*, maxuxu Qurban bayramını anlamağa çağırır. Bu müsəlmanların Ramazan orucunu bitirərək ehtiyacı olanlara və xəstələrə paylamaq üçün Allah yolunda heyvan kəsdilə müqəddəs gündür. Məhz buna görə qoyun əti bildirir: *Hər Qurban günü xəstələr mənə yeyərək şəfa tapırlar. Lakin qoyun ətində* maxuxa şəfqət və mərhəmət qətiyyəti yoxdur. Maxuxun yalanı onu özündən çıxarır. Yalan və böhtan yaydığı üçün maxuxa qarşı nifrət və antipatiya hiss edən qoyun əti içində niyyət edir. Bu lənətlə ifadə olunur: “Qurbanımın gücü kor edər səni”. Quranda inanmayan insanlar kor edilməklə cəzalandırılır. Maxuxun etdiyi pisliliyə görə mütləq cəzalandırılacağını elan edən Sayat Nova özünü qoyun qurbanı ilə eyniləşdirir.

Şairin iki dəfə işlətdiyi qurban sözü sufi ifadəsində əlavə mənə kəsb edir. Sufilikdə qurban məhv olmanın, canından keçmənin Tanrı qulunun canını Allah yolunda qurban vermə pilləsidir. Ən böyük qurban Allahın qulunun özünü

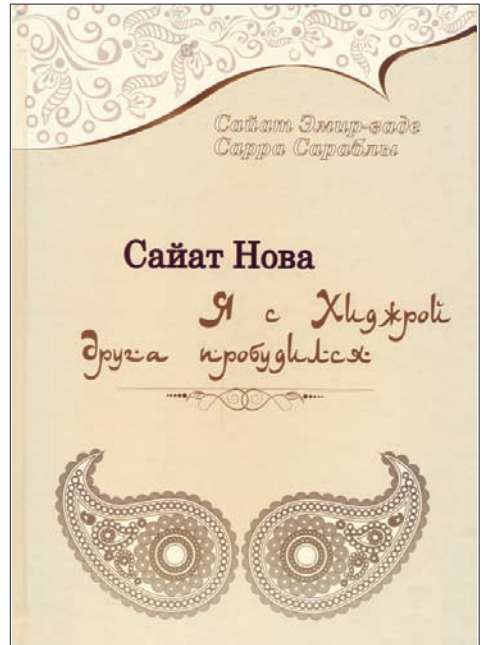
qurban etməsidir. Sayat Nova bir çox şeirlərində həyatını xalqın yolunda fəda etməsindən danışır.

Beləliklə, *qoyun əti və maxux* arasındakı mübahisə mənəvi-konfessional yarışa çevrilir. Lakin bu mübahisədə, qeyd etdiyimiz kimi, şair özünü baş verənlərdən ayırmır və münaqişəni elə təsvir edir ki, qoyun əti şairin öz düşüncələrini dilə gətirir. Bunu yekundakı sözlər də aydın göstərir: “Loğman deyirlər ha, o Loğman mənəm!” Burada o əvəzliyi keçmişlərdən məlum olan, artıq xatırlanmış adı göstərir. Loğman adı ərəblərə İslamdan qabaqkı dövrlərdən məlumdur. İslam ədəbiyyatında qədimdən Loğman adıyla çoxlu müdrik kəlamlar, məsəllər bağlıdır; onun motivləri Ezop təmsillərinin motivləri ilə eyni olan təmsillərin müəllifi hesab edilə bilər. O, Orta Şərqdə və Orta Asiya xalqlarında da mahir təbib, şəfəverici “Lukman həkim” kimi məşhurdur. Quranda deyilir ki, Allah Loğmana müdriklik əta edib.

Beləliklə, sufi Sayat Nova özündə böyük təmsilçi Loğmanın xüsusiyyətləri ilə paralellik tapırdı. Şair öz şəxsiyyəti bu cür anlamasından yaratdığı əbədi nümunələrin təyinatını görürdü.

Maraqlıdır ki, Sayat Nova maxuxun dilində “əziz” sözünü işlədir. Fikrimizcə, Sayat Nova maxuxun diliylə özünün cəmiyyətdə qazandığı ehtirama və mövqeyə işarə edir. Sufi ənənəsində dini üstünlüyə çatmış insanlar, eləcə də şərepli fəxri ad qazanmış dərvişləri əziz adlandırırlar.

Sayat Nova əvvəlcə müşahidə obyektini çıxış etsə də son bənddə aşkar mübahisəyə cəlb olunur və “Mahir aşpaz” kimi dadlı yemək hazırlamağın dərslərini verir: “İndi rizə-rizə doğraram sizi”. Yemək hazırlanması onun dadının qiymətləndirilməsilə bitir. Sayat Novanın göyərti və qoyun ətindən hazırladığı yemək xüsusi diqqət tələb edir. Sayat Novanın yemək hazırlanmasında gördüyü mənənin aydınlaşdırılmasında Orta Asiya sufiiliyinin böyük nümayəndəsi Bahəddin Nəkişibəndinin söylədikləri sözlərsiz maraqlı kəsb edir: “Elə qida var ki, adısından seçilir, mən insanı əhatə edən mühitin müxtəlif sahələrindən ardıcıl olaraq onun düşüncəsinə nüfuz edən təəssürat qidasından danışacağam. Yalnız seçilmişlər bu təəssüratların necə olduğundan xəbərdardırlar və onları idarə edə bilirlər. Bunun mənasında bir sufi sirri var. Usta, arayan üçün adı,

“xüsusi” qida hazırlayır və bu onun inkişafına səbəb olur. Bu, adı təsəvvürlər çərçivəsinə sığmır”.

Sufilikdə “dad, dadı yoxlama” terminoloji baxımdan ziddiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi dərki deməkdir (məsələn, həqiqinin və yanlışın).

Sayat Novanın “Sizin dadınızdan zövq alan mənəm” deyərək “mübahisə”ni bitirməsindən aydın olur ki, o özünü ən yaxşı “dequstatör” hesab edir, yəni Nəkişibəndinin diliylə desək, deməli, o “seçilmiş”, öz düşmənin məhdudluğunun fəvqində duran, yüksək həqiqətin idrakına çatmış şəxsdir.

Bu şeir erməni sayatnovaşünaslar tərəfindən heç cür təfsir olunmur, o, hətta şairin rusca şeirlər toplusuna da daxil edilməmişdir.

Lakin bu, şairin iki yeməyin - *maxux* və *qoyun ətinin* mübahisəsilə öz konfessional aidiyyətini izhar etdiyi nadir parlaq şeir nümunəsidir. Güman edirik ki, bu şeir şairin zorla monastırda dustaq edildiyi şəraitdə yazılmışdır. Bu baxımdan V.Nalbandyanın sözləri son dərəcə maraqlıdır. “Monastır həyatının ciddi qadağaları Sayat Nova rübabını susmağa məcbur edə bilməmişdir, o burada da yaratmağa davam etmişdir. Təəssüf ki, bu dövrün az nəğmələri bizə gəlib çatmışdır, — bu “İtməmiş dəliqanlı! Haçanacan...” gürcü nəğməsi və ehtimal edilən bir neçə erməni şeirdir, bunların da ikisi təmsildir”.

(davamı növbəti saylarımızda)